

תוכן העניינים

- 1 א. ספרד של הכחשות: רקע היסטורי
- 3 ספרד של סרוונטס – ספרד של דון קיחוטה
- 8 המלכים האבודים של המאה השבע-עשרה
- הזהב של התור הספרדי: האסתטיקה של המאות
- 10 השש-עשרה והשבע-עשרה
- 11 היבטים חברתיים: גבולות נראים ובלתי נראים
- 16 ב. מיגל דה סרוונטס: היוצר של קורותיו
- 21 הרהורים על מוצאו היהודי של סרוונטס
- 23 במטבח הספרותי של סרוונטס
- 26 סרוונטס והספרות בת זמנו
- 27 הנובלות האקזמפלריות
- 28 סרוונטס, מחזאי
- 32 סרוונטס ממציא את המערכון מחדש
- 34 סרוונטס, מחבר הרומן היווני
- 37 סרוונטס והסוגה הפיקרסקית
- 39 ג. דון קיחוטה יוצא לאוויר העולם
- 41 דון קיחוטה – הרומן המודרני הראשון
- 41 הרומן כסוגה פוליפונית
- דון קיחוטה כפרודיה על ספרות האבירים:
- 48 שיר הלל או התקפה?
- 53 הפוליפוניה מדברת דרך המבנה

	פרודיה עצמית: השתקפויות בין הכרך הראשון
61	לכרך השני
66	כל העולם במה
67	דמויות מורכבות
70	אפיון הדמויות הראשיות
70	דון קיחוטה
81	סנצ'ו פאנסה
86	קיחוטיזציה וסנצ'ופיקציה
	אפיון הדמויות המשניות: המקרים של מאריטורנס
90	וריקוטה
99	מחשבות אחרונות על אפיון הדמויות
100	הרומן המודע לעצמו
100	דמות ומספר מחפשות מחבר
102	של מי הסיפור הזה? קולות המספרים
107	היצירה המודעת לעצמה
109	דון קיחוטה המזויף של אוויאנדה
111	תעלומת סוף הרומן המודע לעצמו
114	תפיסה מודרנית של ההומור
114	החיוך והדמעה
117	שבירת הדיכוטומיה בין הבדיוני והלא-בדיוני
121	האירוניה
126	ד. איך דון קיחוטה שינה את העולם?
133	דון קיחוטה: ספר על ספרים, על ספרות, לסופרים
136	גלגוליו של דון קיחוטה: מהספר למיתוס
141	ביבליוגרפיה

מבחינה תמטית, פרט למחזות העוסקים בנושאים הקשורים בשבי, כמו עסקי אלג'יר, "האציל הספרדי", "הסולטנה הגדולה" ו"מרחצאות אלג'יר", סרוונטס טיפח גם סוגי מחזות פופולריים נוספים שעוסקים בסכסוכים, כמו "בית הקנאות" ו"יערות ארדניה"; בקרבות, כמו "המבודרת"; בקדושים, כמו "הסרסור המאושר"; וב"פדרו מאורדמלס" הוא אף המחזי רומן פיקרסקי. ככל הנראה המחזה המפורסם ביותר של סרוונטס הוא הטרגדיה שנכתבה לקראת 1585, המצור על הנומנסיה, ללא ספק הניסיון הנועז ביותר ליצור בשפה הספרדית טרגדיה התפורה ככל הניתן למידות המחזות הקלאסיים של יוון ורומי. אל תוך התבנית התיאטרונית נוצק הסיפור על המצור שהטיל סקיפיו, המצביא הרומי, על העיר הקלטו־איברית נומנסיה, במטרה לכובשה, ועל ההגנה ההירואית של תושביה, המעדיפים להרוג זה את זה ולהתאבד מאשר לצפות בנפילת העיר ובשעבוד נשותיהם וילדיהם. גיבור היצירה הוא הקולקטיב, העם הנצור, ומבחינות רבות ניתן להשוות את סיפורו עם זה של אנשי מצדה.

מחזותיו של סרוונטס לא זכו לתהודה הראויה לכישרונו בזמנו, שכן הם חסו תמיד בצל יצירות הפרוזה שלו ובצל הצלחתו המסחררת בתיאטרון של יריבו המושבע, לופה דה וגה. עם זאת, בחלוף השנים יצירות התיאטרון של סרוונטס זכו להכרה רבה יותר, וכיום יש ענף שלם בתוך מחקר סרוונטס המוקדש לבחינה מחודשת שלהן. בשלושת העשורים האחרונים, כיווני המחקר הרווחים מתמקדים בנטייה ביקורתית שקוראת לגילוי ולהערכה מחודשים של הקורפוס התיאטרוני שלו. חוקרים רבים סבורים שהמחזות של סרוונטס חותרים תחת המסורת האריסטוטלית ומשמשים כר פורה לניסויים ספרותיים, ועל כן תרומתם להופעת התיאטרון המודרני היא מכרעת. חוקרים אחרים מתמקדים ביחסי הגומלין שבין כתיבתו התיאטרונית לבין הפרוזה שלו, הן מבחינת ריבוי הסוגות, שכן מחזותיו כוללים מסורות רבות ומגוונות, עממיות ואליטיסטיות כאחד; והן מבחינת הממד הבין־טקסטואלי הבולט שלהם, כלומר, השיח המובלע המתנהל בתוכם עם יצירות פרי עטם של מחברים אחרים בני זמנו. העניין

של סרוונטס בתיאטרון לא הסתיים במחזותיו אלא בא לידי ביטוי גם ביצירות הפרוזה שלו, שבהן הוא רותם ומטפח באופן המיטבי את השפה ואת תחבולות התיאטרון ובראשן הדיאלוג, שהיה לאחד מהישגיו הגדולים של דון קיחוטה.

סרוונטס ממציא את המערכון מחדש

התיאטרון בספרד זכה לשגשוג ולפופולריות לקראת סוף המאה השש־עשרה ובמהלך המאה השבע־עשרה. מופעי התיאטרון החלו בשעות אחר הצהריים והסתיימו לאחר כשעתיים־שלוש, עם שקיעת החמה. המערכונים היו יצירות תיאטרוניות קצרות, מברורות, בעלות עלילה קלושה ונטולות אחידות דרמטית כמעט לחלוטין. מיקומם היה בעת האתנחתות שבין המערכה הראשונה לשנייה, ולעתים שולב מערכון נוסף בין המערכה השנייה לשלישית. על פי רוב, הדמויות הפועלות היו טיפוסים ממעמד חברתי נמוך, כמו הבעל המקורבן או הזקן המאוהב והמולך שולל וכו', ששבו והופיעו במערכונים שונים. הגחכתן של דמויות אלה מנעה הזדהות עמן ויצרה מראש ריחוק ותחושת עליונות מצד הקהל. במרכזם של המערכונים עמדו מנהגים חברתיים שונים שעוררו את צחוקם של הצופים נוכח חשיפת הפגמים האנושיים, החברתיים והמוסדיים של התקופה. אחת המטרות העיקריות של המערכון המשעשע הייתה לשמר את עניינו של הקהל בהתרחשויות שעל הבמה.

במהלך המאה השש־עשרה, המערכונים המשולבים למופע התיאטרון נכתבו לרוב בפרוזה, ואילו במאה השבע־עשרה נכתבו רובם במבנה שירי. כך או אחרת, נוכחות המערכון השפיעה באופן ישיר על המחזה עצמו: היא הפכה את המופע כולו לטרגי־קומדיה כפולה, שכן אם בקומדיה שימשו מרכיבים טרגיים וקומיים בערבוביה, במערכון הועצמו המרכיבים הקומיים. נוסף לכך, פעמים רבות התקיים קשר נושאי בין הקומדיה למערכון. למשל, אם הקומדיה עסקה בקנאה, בכבוד או בנקמה, המערכון עסק אף הוא באותם נושאים אך מנקודת

מבטה של הפארסה, כלומר הוא חשף היבטים הומוריסטיים בלבד של נושא המחזה הראשי. באופן הזה, המערכון יצר בקהל ריחוק מעלילת המחזה הראשי, שכן הצופה נאלץ להתנתק למשך דקות אחדות מעיסוק בסוגיות רציניות וכברות.

כשסרוונטס פרסם את המערכונים שלו כבר הייתה הסוגה רווחת ומקובלת בספרד. המערכונים נכללו בקובץ היצירות שפורסם ב-1615, שמונה קומדיות ושמונה מחזות שמעולם לא הוצגו, שכפי שציינו, הוא מצד אחד הודאה של המחבר בכישלונו כמחזאי, שהרי יצירותיו מעולם לא הוצגו על במות, לפחות לא בימי חייו, אולם מהצד האחר הוא חושף את תעוזתו וביטחונו של סרוונטס בערכה של יצירתו, שכן התיאטרון בתקופתו נחשב לסוגה המיועדת לכמה ולא לקריאה. עם זאת, בשונה מהדעות המגוונות בנוגע לטיב מחזותיו של סרוונטס, אין חולק על ערכם של המערכונים שלו, שזכו לשבחים רבים כבר בעת פרסומם.

למעשה, סרוונטס היה מחבר מערכונים מקורי ביותר משלל בחינות. בכל הקשור למרחב, שמילא תפקיד חשוב במשחק התיאטרוני, וחרף קוצר היריעה של המערכונים, סרוונטס מסר תיאור מדויק של המרחב – פנימי, כמו בית או אולם בית משפט, או חיצוני, כמו הסביבה או הרחוב. מבחינת אפיון הדמויות, סרוונטס הצליח לנסוך בהן אינדיווידואליות ייחודית ולהתרחק מהאפיון הרווח בתקופתו של דמויות קריקטוריות או סטריאוטיפיות. נוסף לכך, מערכוניו של סרוונטס בלטו בפוליפוניה (רב-קוליות) שלהם הודות לצירוף של משלבים לשוניים שונים, כמו גם לשיח הביין-טקסטואלי, על מגוון הסוגות הפופולריות של התקופה. במערכונים, סרוונטס הדגים שליטה יוצאת דופן בטכניקות התיאטרוניות וביעילות ההומור, ומעל לכול בשימוש באירוניה המעודדת פעילות מנטלית אקטיבית מצד הקהל ולא צחוק גרידא. סגנונו של סרוונטס מאופיין באיפוק, ובאופן עקרוני הוא נמנע מגסות רוח והשפלה. סרוונטס ללא ספק למד רבות ממורו ורבו, לופה דה רואדה, אך חידושים אחדים ניכרים ביצירתו, כמו הגדלת מספר השחקנים, מארבעה

או חמישה לתשעה-עשר, גיוון רפרטואר הטיפוסים, בייחוד מקרב פשוטי העם, ושילוב של העירוניות המתהווה. עם זאת, חדשנותו הגדולה ביותר של סרוונטס היא הביקורתיות, או אפילו החתרנות המכוונת, של המערכונים שלו. מערכוניו מבטאים שאיפה להפוך את התיאטרון נושא למחשבה, לחידוש ולביקורת, מטרה שהושגה בין היתר באמצעות שילוב של תחבולות מטא-תיאטרוניות ושל דמויות שנויות במחלוקת. כל המערכונים של סרוונטס מצביעים על סוגיות אתיות קונפליקטואליות ועל השלכותיהן החברתיות: תאוות הבצע והנישואים בין גבר בא בימים לבחורה צעירה ב"הזקן הקנאי"; הדעות הקדומות בחברה ב"תיאטרון הבובות המופלא" וב"הבחירה לראשות העיר דגנסו"; חיי הבטלה ב"הבסקי המתחזה"; ההשפלה האנושית ב"הסרסור האלמן"; חוסר היעילות של המינהל הציבורי ב"השופט הפוסק בדיני גרושים", או מאבק המעמדות ב"השומר הדאגן".

הפואטיקה של המערכונים, אם כן, מיטיבה לבטא לא רק קומיות אלא גם משלב רציני אך מרומז בטקסט: הומור במונן העמוק של המילה. יצירתו של סרוונטס מציגה יחס ייחודי לסטריאוטיפים המאכלסים אותה: גם אם המישור המפורש של הטקסטים מעיד על נוכחות דגמים תרבותיים שהם נחלתה של תודעה קולקטיבית, הטקסטים מקשים על הכרה סטריאוטיפית בהם. בהקשר של ביקורת חברתית ראוי גם לציון תפקידה המרכזי של האשה בכמה מערכונים, שסרוונטס הפיח בה חופש ביטוי ופעולה והגן על רצונה החופשי שנשלל ממנה מבחינות רבות באותה תקופה.

סרוונטס, מחבר הרומן היווני

הרומן סיפור התלאות של פרסילס וסיחיסמונדה תופס מקום ייחודי בקורפוס היצירות של סרוונטס. ראשית, זה ספרו היחיד של המחבר שראה אור לאחר מותו. חיבורו הסתיים, כמצוין בפרולוג, באפריל 1616, כאשר סרוונטס כבר היה על ערש דווי, והוא יצא לאור שנה